

Doi: <https://doi.org/10.15407/dse2017.03.113>

УДК 332.14 (477)

JEL CLASSIFICATION: I31

С.В. ПОЛЯКОВА

канд. екон. наук, старш. наук. співр., пров. наук. співр.

Інститут демографії та соціальних досліджень

ім. М.В. Птухи НАН України,

01032, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60

E-mail: polyakova_@ukr.net

БІДНІСТЬ ЛІТНІХ ЛЮДЕЙ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПОЛІТИКИ

Проаналізовано основні чинники бідності серед літніх людей в Україні, специфіку формування їхніх доходів та структуру витрат, оцінено ризики бідності залежно від соціально-демографічного складу домогосподарств. Доведено, що у складних багатопокілних сім'ях зберігаються найвищі показники монетарної бідності; літні люди мають вищі порівняно з іншим населенням ризики деприваційної бідності. Визначено, що серйозною проблемою в Україні є практично повна відсутність комфортного для літніх людей середовища проживання: облаштування міського житлового фонду та інфраструктура сільських населених пунктів у більшості випадків не відповідає їхнім потребам. Обґрунтовано, що в умовах постаріння суспільства державна політика подолання бідності серед літніх людей має поєднувати два напрями: 1) запобігання монетарній бідності шляхом: розширення можливостей зайнятості для осіб, які виявляють бажання працювати та залишатись активними членами суспільства; проведення пенсійної реформи, «осучаснення» раніше призначених пенсій та недопущення надмірної диференціації пенсійних виплат із солідарної системи; 2) зниження рівня деприваційної бідності, забезпечення прийняттого рівня життя і комфортного проживання для літніх, які не мають можливостей або бажання продовжувати трудову діяльність.

Ключові слова: бідність, деприваційна бідність, ризики бідності, доходи, витрати, літні люди, пенсіонери.

С.В. Полякова

канд. екон. наук, старш. наук. сотр., вед. научн. сотр.

Інститут демографії та соціальних досліджень

ім. М.В. Птухи НАН України

01032, г. Киев, бул. Т. Шевченко, 60

E-mail: polyakova_@ukr.net

БЕДНОСТЬ ПОЖИЛЫХ ЛЮДЕЙ В УКРАИНЕ: ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И РЕКОМЕНДАЦИИ ДЛЯ ПОЛИТИКИ

Проанализированы основные факторы бедности среди пожилых людей в Украине, специфика формирования их доходов и структура расходов, оценены риски бедности в зависимости от социально-демографического состава домохозяйства. Доказано, что в сложных многопоколенных домохозяйствах

отмечаются наивысшие риски монетарной бедности, по сравнению с другими категориями населения пожилые люди имеют повышенные риски депривационной бедности. Определено, что серьезной проблемой в Украине является практически полное отсутствие комфортной для пожилых людей среды обитания: обустройство городского жилищного фонда и инфраструктура сельских населенных пунктов в большинстве случаев не отвечают их потребностям. Обосновано, что в условиях постарения общества государственная политика преодоления бедности среди пожилых людей должна объединять два направления: 1) предотвращение монетарной бедности путем расширения возможностей занятости для людей, желающих работать и оставаться активными членами общества; проведение пенсионной реформы, «осовременивание» назначенных ранее пенсий и недопущение чрезмерной дифференциации пенсионных выплат из солидарной системы; 2) снижение уровня депривационной бедности, обеспечение приемлемого уровня жизни и комфортного проживания для пожилых, не имеющих возможности либо желания продолжать трудовую деятельность.

Ключевые слова: бедность, депривационная бедность, риски бедности, доходы, расходы, пожилые люди, пенсионеры.

S. V. Poliakova

PhD (Economics), Leading Researcher
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, blvd. Taras Shevchenko, 60
E-mail: polyakova_@ukr.net

POVERTY OF ELDERLY PEOPLE IN UKRAINE: BASIC TENDENCIES AND POLICY RECOMMENDATIONS

The principal causes of poverty of elderly people in Ukraine, specifics of their incomes and structure of expenditures are analysed in the article; the risks of poverty by social-demographic composition of households are estimated. According to the author's findings, a size and composition of consumer's expenses depend on the sex and age: a size of women's incomes and, accordingly, expenditures is traditionally lower than that of men; the gender gap in incomes and expenses increases with age, as the largest disparities are observed among the elderly. It is revealed that the high rates of monetary poverty are kept in complex multi-generation families.

In spite of the fact that pensioners' position looks rather safe at the national background (the relative poverty rate among pensioners is traditionally lower than the average country's rate), their limited income from the solidarity pension system and prevalence of the specific age-related needs (medical treatment, permanent use of medications, other skilled help) contribute to the increased risks of poverty among the elderly people. It has been determined that absence of comfortable environment of residence for elderly people is a serious problem in Ukraine: equipment of municipal housing fund and infrastructure of rural settlements do not answer their needs in most cases. That is why elderly people have higher risks of the deprivation poverty, as compared with the rest of the population. Consequently, in conditions of population aging, public policy on elderly people must combine two different directions: 1) preventing monetary poverty through expanding possibilities of employment for persons that wish to continue working and remain active members of society; implementing the pension reform through «modernizing» the pensions that have been scheduled earlier, and non-admission of the excessive differentiation of pension payments from the solidarity system; and 2) providing decent standards of life and comfortable residence for elderly people, who are not capable or do not wish to continue their labour activity.

Keywords: poverty, poverty by deprivations, risks of poverty, incomes, expenditures, elderly people, pensioners.

Постановка проблеми. Підвищення рівня і якості життя літніх людей є одним із важливих пріоритетів державної соціальної політики. Порівняно з іншими контингентами населення літні люди мають вищі ризики бідності, як монетарної, так і деприваційної (за позбавленнями)¹, тому потребують постійної уваги з боку держави, обґрунтованих, виважених політичних рішень.

---

¹ Деприваційний підхід до визначення бідності базується на припущенні, що у суспільстві існує деякий спосіб життя, притаманний середнім верствам населення, якого прагнуть майже усі люди і який може бути охарактеризований певним набором товарів, послуг, зручностей. Визначення бідності за деприваціями ґрунтується на концентрації в домогосподарствах певних ознак поганих умов життя, відсутності певних необхідних предметів, неможливості користування певними необхідними послугами, неможливості повадження певної діяльності.

На показники старіння у нашій країні традиційно накладають відбиток «демографічні хвилі», які зумовлюють істотні коливання чисельності вікових контингентів, що перетинають позначку першого порога старості (60 років²) або ж 65-річчя³. Тому за збереження загальної тенденції прогресуючого старіння населення в Україні за другу половину ХХ сторіччя в певні періоди частка населення, старшого за 60 (65) років, тимчасово знижувалася, що було пов'язано зі вступом до спільноти літніх осіб менш численних поколінь (наприклад тих, які пережили воєнне лихоліття). Треба зазначити, що вплив демографічної хвилі невдовзі (в міру того, як поріг старості перетнуть численні покоління народжених вже наприкінці першої — на початку другої половини ХХ сторіччя), зумовлюватиме посилення старіння населення. Нині більшість літніх людей у нас представлена «молодими старими» (віком від 60 до 74 років) — вони становлять понад 70 % усіх осіб, старших за 60 років. Та у перспективі варто очікувати підвищення частки старших вікових груп у складі найбільш літнього населення [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням бідності населення присвячено низку праць вітчизняних та зарубіжних науковців. Найбільш комплексними є роботи Е.М. Лібанової (E. Libanova) [1, 2], у яких розкрито теоретико-методологічні підходи до вивчення проблем бідності, висвітлено сутність бідності як соціально-економічного явища, визначено фактори формування та прояви бідності. Наслідкам старіння суспільства присвячено ряд робіт І.О. Курило (I. Kurylo) [1, 3]; соціально-економічні та правові аспекти системи соціального забезпечення літніх людей вивчають О.В. Макарова (O. Makarova) [4, 5], Л.Г. Ткаченко (L. Tkachenko) [6, 7], проблеми бідності серед осіб старших вікових контингентів висвітлені у працях Л.М. Черенько (L. Cherenko) [8, 9]. Структуру доходів і витрат домогосподарств досліджують Л. Шангіна (L. Shanghina), В. Юрчишин (V. Yurchushun) [10] та інші вчені.

У сучасній зарубіжній економічній літературі приділено багато уваги питанням, пов'язаним із загальносвітовим постарінням населення та проблемам літніх людей, вивченням факторів тривалості життя, оцінкою рівня матеріального забезпечення та специфіки їхніх витрат [11–15].

Метою статті є виявлення основних чинників поширення бідності серед літніх людей та розробка рекомендацій для політики стосовно підвищення рівня та якості їхнього життя.

Виклад основного матеріалу. Зміна соціально-демографічної структури населення у напрямі збільшення частки літніх людей, можливості і потреби яких істотно відрізняються від потреб інших вікових груп населення, призведе до загострення соціальних та економічних проблем, пов'язаних із фінансовою стабільністю систем пенсійного забезпечення, соціального захисту, охорони здоров'я та низки інших. Так, уже нині комплекс заходів, спрямованих на підтримку літніх людей, фахівці визнають недостатнім та малоефективним, хоча ці витрати складають майже 2/3 (в 2014 році — 65,5 %) усіх витрат на соціальний захист. Пенсійні витрати становлять майже 10 % ВВП, при цьому мінімальний розмір пенсії вдвічі нижчий за фактичний прожитковий мінімум (на 01.01.2017 р. 1247 і 2436 відповідно⁴).

² Межа пенсійного віку в Україні.

³ Міжнародний індикатор старіння населення.

⁴ У Кабміні поставили крапку у питанні підвищення пенсійного віку / Міністерство соціальної політики України: Офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.msp.gov.ua/news/12354.html>

Водночас, частина пенсіонерів отримують значно вищі пенсії, що в умовах солідарної системи пенсійного забезпечення є необґрунтованим та неприйнятним з точки зору пересічних громадян. Так, за даними Пенсійного фонду України, середній розмір пенсій у суддів становить 23,7 тис. грн, народні депутати отримують 15,2 тис. грн, прокурори – 9,9 тис. грн. Далі з трикратним відривом – пенсії науковців (3,7 тис. грн), чорнобильців (3,5 тис. грн), державних службовців (3,4 тис. грн), військовослужбовців (2,7 тис. грн). Середній розмір пенсії за віком становить 1,7 тис. грн⁵. Очевидно, що державі необхідно зосередити зусилля на тому, щоб за рахунок солідарної системи підтримувати прийнятні мінімальні стандарти пенсійного забезпечення, а диференціація має бути забезпечена за рахунок накопичувального рівня.

Розмір призначеної пенсії є головним джерелом доходів літніх людей: у структурі сукупних доходів самотніх пенсіонерів її частка перевищує 60 % (61,5 % за даними 2015 року). Вагомою статтею їхніх доходів залишається заробітна плата, оскільки частина пенсіонерів продовжують трудову діяльність. При цьому більшість працюючих пенсіонерів проживають у містах; у сільській місцевості можливостей для працевлаштування за межами особистого селянського господарства після виходу на пенсію значно менше.

Труднощі з працевлаштуванням пенсіонерів незалежно від місця проживання пов'язані ще й із тим, що роботодавці не хочуть працевлаштовувати осіб передпенсійного та пенсійного віку (за винятком деяких непопулярних серед молодших контингентів та низькооплачуваних категорій посад – прибиральниця, сторож, вахтер). Крім того, вони часто не вміють працювати з сучасною технікою, а система перенавчання та підвищення кваліфікації для представників старших вікових контингентів в Україні практично не працює.

Доволі відчутною залишається питома вага вартості спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель – 7 % у 2015 році, а її зростання за останні два роки свідчить про погіршення матеріального добробуту літніх людей.

У цілому загальні доходи пенсіонерів-одиначків істотно відрізняються від доходів одинаків у працездатному віці: різниця становить близько 75 %, причому не змінюється з часом. У 2011 році середній дохід пенсіонера-одинака склав 1724,14 грн, одинака працездатного віку – 2303,97 грн, в 2015 році – 2365,26 і 3096,06 грн відповідно (рис. 1).

Необхідно відмітити, що ці цифри не враховують повною мірою тіньової складової доходів, істотно вищої в осіб працездатного віку. Таким чином, реальна різниця в сукупних доходах є ще більшою.

Низький рівень доходів літніх людей визначає і специфіку формування їх витрат. Протягом останніх двох десятиріч найбільшу питому вагу мають витрати на придбання продуктів харчування. Так, пенсіонери-одиначки витрачають на продукти близько 60 % від загальної суми витрат, ті, хто проживає в домогосподарстві разом з іншими пенсіонерами – вже 55 % (для порівняння: частка витрат на харчування в домогосподарствах осіб у працездатному віці становить 45–47 %). При цьому проблема полягає не стільки у кількісних показниках споживання, скільки у незбалансованості харчового раціону: домогосподарства, де проживають пенсіонери, забезпечують добову калорійність переважно за рахунок продуктів з високим вмістом жирів та вуглеводів і хронічно недоспоживають білки, що негативно впливає на стан здоров'я.

⁵ ПФУ: Пенсія суддів 23,7 тис., народпів – 15,2 тис., прокурорів – 9,9 тис., а військових – лише 2,77 тис. грн // ЗІК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zik.ua/news/2017/06/17/pfu_pensiya_suddiv_237_tys_nardepiv__152_tys_prokuroriv__99_tys_a_1116459

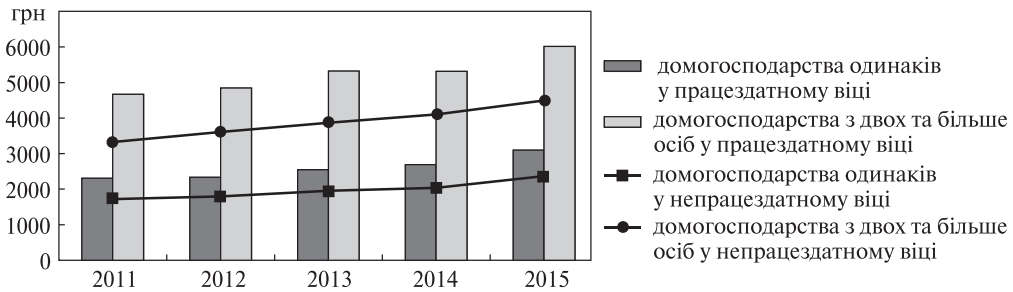

Рис. 1. Грошові доходи і сукупні ресурси домогосподарств без дітей залежно від їхнього складу (в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн)

Джерело: Держстат України. Офіційний ресурс. Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Зростання цін на споживчому ринку ще більше ускладнить становище пенсіонерів та підвищить ризики монетарної та деприваційної бідності, адже держава компенсує лише збільшення вартості житлово-комунальних послуг (за рахунок надання субсидій). Так, за січень—серпень поточного року порівняно з аналогічним періодом попереднього року зросли ціни на продукти харчування та безалкогольні напої (на 10,3%), одяг і взуття (3,3), житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива (34,2), предмети домашнього вжитку, побутову техніку та поточне утримання житла (2,9), охорону здоров'я (6), різні товари та послуги (на 5,2%)⁶.

Рівень і структура споживчих витрат залежать від статі та віку: традиційно розмір доходів і, відповідно, витрат у жінок нижчий, ніж у чоловіків; гендерний розрив у показниках доходів та витрат зростає зі збільшенням віку та досягає «піку» серед літніх людей. Так, різниця між сукупними витратами домогосподарств, де головою є жінка 57 років і старше та чоловік 60 років і старше, склала в 2011 р. 553 грн (21%), 2012 – 629 грн (23%), 2013 – 746 грн (26%), 2014 – 871 грн (28%), 2015 – 904 грн (24%) (табл. 1).

Таблиця 1. Сукупні витрати домогосподарств України залежно від віку і статі голови домогосподарства, 2011–2015 рр. (в середньому за місяць на одне домогосподарство, грн)

Стать і вік голови домогосподарства	Роки				
	2011	2012	2013	2014	2015
Жінка 18–29 років	3408,55	3342,38	3641,63	4015,78	4729,51
Жінка 30–56 років	3873,09	4071,66	4182,62	4402,64	5230,82
Жінка 57 років і старше	2618,27	2748,70	2911,67	3086,26	3816,97
Чоловік 18–29 років	3576,66	3643,56	3672,06	3989,25	5185,03
Чоловік 30–59 років	4075,30	4165,54	4503,80	4678,38	5763,12
Чоловік 60 років і старше	3171,40	3378,07	3657,99	3957,71	4721,23

Джерело: Держстат України. Офіційний ресурс. Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

⁶ Джерело інформації: Електронний ресурс. Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Літні люди є вразливими з точки зору ризиків бідності. Незважаючи на те, що на загальноукраїнському фоні ситуація виглядає цілком благополучною – рівень відносної бідності серед пенсіонерів стабільно нижчий за середній в країні на 2–3 в. п. (табл. 2), обмеженість доходів у більшості випадків тільки пенсійною виплатою із солідарної системи і наявність специфічних потреб, пов'язаних із віком (лікування, постійний прийом ліків, інша кваліфікована допомога) істотно збільшують ризики бідності літніх людей.

Бідність – явище сімейне; наявність у домогосподарстві, крім літньої людини, одного чи декількох дітей істотно підвищує ризики бідності. У складних багатопокілінних домогосподарствах (а їх досить багато в Україні), де вимушено проживають дві та більше сімей, що не можуть через фінансові труднощі придбати окреме житло, традиційно зберігаються найвищі показники бідності.

Літні люди більше, ніж населення середнього віку, вразливі до деприваційної бідності: за даними 2015 року 37,8 % домогосподарств з осіб у пенсійному віці відчували чотири та більше ознак позбавлення (для порівняння: серед домогосподарств з осіб у працездатному віці таких було 22,5 %). За останні п'ять років частка бідних домогосподарств істотно зростає: з 31,1 % в 2011 році до 37,8 % (рис. 2).

За самооцінкою респондентів, в 2015 році у третини населення старше 60 років не було достатньо коштів для споживання блюд з курятиною, рибою (або їх вегетаріанським еквівалентом) через день, у 28 % не було коштів для підтримки достатньої, на їхню думку, температури в помешканні, а також не було можливості своєчасно і у повному обсязі оплатити орендні / іпотечні платежі або житлово-комунальні послуги⁷.

За всіма ознаками матеріальної депривації (крім відсутності автомобіля) рівні деприваційної бідності для жінок вищі, ніж для чоловіків; 45,1 % жінок і 42,5 % чоловіків проживають у домогосподарствах, що мають три і більше ознак позбавлень, 27,5 % жінок і 25,7 % чоловіків – у домогосподарствах, що мають чотири види матеріальної

Таблиця 2. Рівень бідності населення різних вікових груп за окремими критеріями бідності, 2011–2015 рр., %

Вікові групи	Критерії бідності									
	75 % медіанного рівня сукупних еквівалентних витрат					міжнародний критерій (5 доларів по ПКС)				
	2011	2012	2013 ¹	2014 ²	2015 ¹	2011	2012	2013 ¹	2014 ²	2015 ²
Діти до 18 років	32,0	32,9	32,8	31,1	29,2	3,0	3,8	2,9	1,3	3,1
18–35 років	24,9	26,8	26,9	23,4	25,2	1,9	2,7	2,1	1,3	2,7
36–59 років	21,7	22,2	21,4	20,6	19,6	1,8	2,0	1,5	0,8	1,9
60 років і старше	21,2	22,2	20,5	21,2	19,7	1,2	1,3	1,1	0,4	1,3
В середньому в Україні	24,3	25,5	24,8	23,4	22,9	1,9	2,3	1,9	1,0	2,2

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь.

² Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, а також частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: Розраховано за даними обстеження умов життя домогосподарств, що проводиться Державною службою статистики України на постійній основі.

⁷ За даними Держстату. Офіційний ресурс. Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

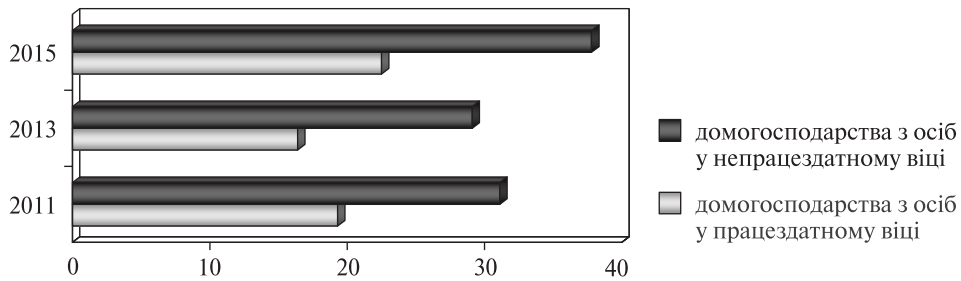

Рис. 2. Частка домогосподарств, що мають чотири та більше ознак позбавлення, %

Джерело: Держстат України. Офіційний ресурс. Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

депривації із дев'яти. У цілому більше чверті населення старше 60 років (26,3 %) відчують глибоку матеріальну депривацію (чотири та більше ознак позбавлень).

Серйозною проблемою в Україні є практично повна відсутність комфортного для літніх людей середовища проживання: облаштування житлового фонду у більшості випадків не відповідає їхнім потребам. У містах проблеми стосуються, по-перше, облаштування будинків та прибудинкових територій, по-друге, якісних характеристик приміщень (наявності базових зручностей, поточного та капітального ремонтів). Літні люди проживають, в основному, в старому житловому фонді, не обладнаному ліфтами, пандусами, поручнями, а комунікації таких будинків потребують серйозного капітального ремонту.

Проблеми сільських мешканців зумовлені в першу чергу недостатнім забезпеченням закладами соціальної сфери, передусім, медичними. У цілому в Україні незадоволена потреба літніх людей в амбулаторній терапевтичній і спеціалізованій консультативній допомозі складає в середньому 47 %, в реабілітаційному поліклінічному лікуванні – 81 %, організації стаціонарів на дому – 71,1, швидкій медичній допомозі – 32,5, стаціонарному інтенсивному лікуванні – 26,2, соціально-побутовому обслуговуванні – 20,5 %⁸. Зрозуміло, що забезпечити кожен сільський населений пункт медичними закладами, де б якісні послуги надавали кваліфіковані лікарі, є неможливим та економічно недоцільним. Натомість має бути організоване транспортне сполучення між віддаленими поселеннями та медичними закладами. Нині у багатьох сільських громадах проблема полягає не тільки і не стільки у відсутності транспортних засобів для перевезення хворих, скільки у відсутності доріг, по яких можна було б у найкоротші терміни доставити хворого до найближчого пункту медичної допомоги або лікаря до пацієнта. Хоча цьогоріч на розвиток місцевих громад виділено з Державного бюджету 1,5 млрд грн, з яких певну частину буде витрачено на ремонт доріг, але для будівництва нових шляхів сполучення цих коштів вочевидь не вистачить.

Ще одна проблема, пов'язана з відсутністю доріг і нормального транспортного сполучення з більш розвинутими населеними пунктами – неможливість сільських мешканців знайти роботу поза межами свого населеного пункту. У сільській місцевості проживає близько третини населення, а кількість робочих місць є недостатньою. Сільські мешканці не можуть знайти роботу у своєму населеному пункті, тому або переїжджають (переважно це молоді люди), або працюють в особистому підсобному господарстві (старші вікові контингенти). Але така праця, з одного боку, не приносить істотних грошових доходів, з іншого – не забезпечує надходжень до бюджету та страхових внесків, а отже, і страхового стажу.

⁸ За даними Держстату України. Офіційний ресурс. Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Висновки та рекомендації для політики. Політика подолання бідності серед літніх людей в Україні має бути розділена за двома напрямками, що забезпечуватимуть:

1) запобігання монетарній бідності через:

- розширення можливостей зайнятості для людей, які бажають продовжувати працювати після виходу на пенсію;

- проведення пенсійної реформи, зокрема «осучаснення» призначених пенсій та забезпечення соціально прийнятної диференціації виплат із солідарної системи;

2) зниження рівня деприваційної бідності, забезпечення комфортного проживання для усіх літніх людей, незалежно від соціально-економічного статусу, доходів та типу місцевості.

Частина літніх людей має бажання продовжувати активну діяльність у суспільстві, в тому числі і на ринку праці. Враховуючи вимоги роботодавців до претендентів на вільні робочі місця, можна стверджувати, що у літніх людей невеликі шанси після оформлення пенсії знайти підходящу роботу із заробітною платою вище від мінімальної. Переважна більшість пенсіонерів (крім тих, хто залишиться на своїх попередніх робочих місцях, із відносно високим рівнем заробітної плати), буде змушена погоджуватись на низькооплачувані робочі місця у тіньовому секторі зайнятості. У цьому випадку державна політика має бути спрямована на визначення сфер суспільної діяльності, в яких можна було б підвищувати рівень зайнятості літніх людей, розробку і впровадження механізмів їх державної підтримки (в тому числі і фіскальних, системи державних замовлень тощо), забезпечення рівного доступу до програм професійної орієнтації, підготовки та перепідготовки для сприяння їхній трудовій діяльності.

Міністерством соціальної політики України разом із Фондом Народонаселення ООН в 2008 році було розроблено та апробовано інноваційний проект щодо роботи «університетів третього віку». Нині в Україні працює більше 300 таких університетів, де навчається близько 25 тисяч слухачів за розробленою системою короткочасних курсів, повністю адаптованих до особливостей та інтересів літніх людей і спрямованих на вирішення їхніх проблем. Проте, невирішеними залишаються проблеми взаємодії таких університетів з ринком праці, безпосередньо з роботодавцями, що істотно зменшує шанси на працевлаштування літніх людей навіть за умови актуалізації їхніх знань, умінь і практичних навичок. У світовій практиці розроблено механізми для вирішення таких проблем, тому вивчення досвіду інших країн у сфері перенавчання та працевлаштування літніх людей є важливим та необхідним напрямом діяльності всіх інституцій, пов'язаних з ринком праці.

Важливим кроком для запобігання монетарній бідності є анонсоване Урядом «осучаснення» раніше призначених пенсій, що передбачає, перш за все, трикратне підвищення бази нарахування: з 1197 грн до 3764 грн. Проте для «осучаснення» раніше призначених пенсій та «підтягування» до фактичного прожиткового мінімуму наразі у Пенсійному фонді відсутні достатні кошти: загальний його дефіцит у 2016 році склав 143 млрд грн, з яких 82,3 млрд грн – дефіцит власне солідарної системи. Така ситуація склалась через різке зменшення єдиного соціального внеску та його пенсійної частини.

Збільшення мінімальної тривалості страхового стажу для певної категорії людей, які виходитимуть на пенсію, означатиме неминуче підвищення пенсійного віку: тим, хто не має достатньої кількості років страхового стажу, доведеться працювати після досягнення встановленого законодавством віку виходу на пенсію. Враховуючи рівень неофіційної зайнятості населення протягом останніх 20 років, можна стверд-

жувати, що контингенти тих, хто не матиме достатньої кількості років страхового стажу на момент досягнення пенсійного віку, будуть доволі чисельними. До того ж, вони зможуть претендувати лише на мінімальну пенсію, що призведе до зростання ризиків бідності серед літніх людей.

За оцінками Уряду, через 10 років у 60 на пенсію зможуть вийти тільки приблизно половина українців пенсійного віку; 40 % вийдуть на заслужений відпочинок у 63 роки, 5 % – в 65 років. За розрахунками Л. Ткаченко (Л. Tkachenko), від 500 до 700 тисяч українців будуть виходити на пенсію пізніше 60 років, це приблизно 2/3 від усіх українців, які виходять на пенсію [15]. Таким чином, непопулярні в суспільстві рішення щодо загального підвищення пенсійного віку переведені в іншу площину.

Крім збільшення страхового стажу, Урядом передбачено зниження коефіцієнту за кожен рік понаднормативного стажу з 1,35 до 1, що з нашої точки зору є необґрунтованим, оскільки стаж у нинішніх реаліях є чи не важливішою складовою пенсійного забезпечення, ніж заробітна плата. Крім того, така політика призведе до зниження мотивації до продовження трудової діяльності після набуття права на пенсію.

Підвищення рівня пенсійних виплат безумовно позитивно вплине на скорочення масштабів деприваційної бідності в частині економічних депривацій (позбавлення). Зокрема, у літніх людей буде більше ресурсів для підвищення якості харчування, придбання необхідних непродовольчих товарів та оплати послуг, покращення житлових умов, покриття неочікуваних інших необхідних витрат.

Проте заходами монетарної політики вочевидь не вдасться зменшити масштаби позбавлення літніх людей можливостей доступу до інфраструктурних об'єктів. Для забезпечення комфортного існування усім членам суспільства, незалежно від соціально-економічного статусу, віку, місцевості проживання необхідно запроваджувати реформи з урахуванням потреб, інтересів та можливостей літніх людей. Мова йде, передовсім, про медичну реформу. Більшість літніх людей мають серйозні проблеми зі здоров'ям, потребують постійного лікування, а частина не може обходитись без сторонньої допомоги. В Україні сфера соціальних послуг нині перебуває в процесі реформування, тому важливо спрямувати реформи таким чином, щоб вони максимально враховували потреби літніх людей та забезпечували їм комфортне проживання.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Лібанова Е.М., Курило І.О.* Що очікувати українцям до 2050 року? / Е. Лібанова, І. Курило // Урядовий кур'єр. – 31 січня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/sho-ochikuvati-ukrayincyam-do-2050-roku/> – Назва з екрана.
2. *Лібанова Е.М.* Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу: монографія / Е.М. Лібанова. – Київ : КНЕУ, 2008. – 330 с.
3. *Курило І.О.* Демографічне старіння: досягнення, перепона чи імператив? / І. Курило // Вісник Пенсійного фонду України. – 2015. – № 6 (156). – С. 12–17.
4. *Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект (кол. моногр.)* / за ред. Е.М. Лібанової ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – Київ, 2015. – 356 с.
5. *Макарова О.В.* Соціальна політика в Україні: Монографія / О.В. Макарова ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – Київ, 2015. – 244 с.
6. *Ткаченко Л.Г.* Кодифікація пенсійного законодавства: передумови та проблеми / Л. Ткаченко // Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення : зб. наук. праць. Матеріали I міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25–26 квіт. 2013 р.) ; за ред. проф. М.І. Іншина, проф. Н.М. Хуторян, доц. В.І. Шербини. – Київ : Ніка-Центр, 2013. – С. 634–638.

7. Ткаченко Л. Г. Влияние демографических изменений на пенсионную систему Украины / Л. Ткаченко // Демографія та соціальна економіка. – 2014. – № 1 (21). – С. 97–107. – doi: <https://doi.org/10.15407/dse2014.01.097>
8. Черенько Л. М. Система соціальної підтримки в Україні: неминучість реформ та оцінка перспектив / Л. Черенько // Демографія та соціальна економіка. – 2016. – № 2 (27). – С. 130–142. – doi: <https://doi.org/10.15407/dse2016.02.130>
9. Черенько Л. М. Нові форми бідності в Україні: основні прояви та оцінка масштабів явища / Л. Черенько // Демографія та соціальна економіка. – 2015. – № 1 (23). – С. 11–21. – doi: <https://doi.org/10.15407/dse2015.01.011>
10. Шангіна Л., Юрчишин В. Структура доходів і витрат домогосподарств «не відчула» кризи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uceps.org/upload/yurchyshyn_shanhina_ohliad_XII-2009.pdf – Назва з екрана.
11. Mallier T., Morris D. Earnings trends among older employees in England and Wales, 1972–2001 // Ageing a. society. – Cambridge, – 2003. – 23, № 3. – P. 363–374.
12. Tinsley H.A., Tinsley D.J., Croskeys C.E. Park usage, social milieu, and psychosocial benefits of park use reported by older urban park users from four ethnic groups // Leisure sciences. – 2002. – 24, № 2. – P. 199–218.
13. Keating N., Ofinowski P. Understanding the caring capacity of informal networks of frail seniors: A case for care networks // Ageing a. society. Cambridge, 2003. – 23, № 1. – P. 115–127.
14. Selwyn N., Gorard S., Furlong J., Madden L. Older adults' use of information and communications technology in everyday life / Selwyn N., Gorard S., Furlong J., Madden L. // Ageing a. society. – Cambridge, 2003. – 23, № 5. – P. 561–582.
15. Richards S. Bridging the divide: Elders and the assessment process // Brit. j. of social work. – Oxford, 2000. – 30, № 1. – P. 37–49.
16. Пенсії знизять, а пенсійний вік «підвищать» для кожного другого: можливі наслідки реформи для українців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://market.korupciya.com/2017/05/31/pensiyyi-znizyat-a-pensiyiniy-vik-pidvishhat-dlya-kozhnogo-drugogo-mozhlivi-naslidki-reformi-dlya-ukrayintsiv/> – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Libanova, E.M., & Kurylo, I.O. (2012). Shcho ochikuvaty ukrayintyam do 2050 roku? [What could Ukrainian expect to 2050?]. Uryadovyy kuryer - Governmental courier. *ukurier.gov.ua*. Retrieved from <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/sho-ochikuvati-ukrayincyam-do-2050-roku/> [in Ukrainian].
2. Libanova, E.M. (2008). *Bidnist naseleennyi Ukrainy: metodolohiya, metodyka ta praktyka analizu [Poverty of the People in Ukraine: methodology, methods and analysis practise]*. Kyiv, KNEU [in Ukrainian].
3. Kurylo, I.O. Demohrafichne starinnya: dosyahnennya, perepona chy imperatyv? [Demographic aging: achievement, barrier or imperative?]. *Visnyk Pensynoho fondu Ukrainy - Bulletin of the Pension Fund of Ukraine*, 6 (156), 12-17 [in Ukrainian].
4. Libanova, E.M. (Ed). (2015). *Liudskyy rozvytok v Ukraini. Modernizatsiia sotsialnoi polityky: rehionalnyi aspekt [Human development in Ukraine. Modernisation of social politics: regional aspect]*. Kyiv : Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
5. Makarova, O.V. (2015). *Sotsialna polityka v Ukraini [Social policy in Ukraine]*. Kyiv : Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
6. Tkachenko, L.H. (2013). Kodyfikatsiia pensiinoho zakonodavstva: peredumovy ta problemy [Codification of pension legislation: pre-conditions and problems]. Proceedings from Trends in the development of science of labor law and social security law: I *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia (25-26 kvitnia 2013 roku) - International scientific and practical conference (April 25-26, 2013)*. (pp. 634-638). K. : Nika-Tsentr [in Ukrainian].
7. Tkachenko, L.H. (2014). Vlyyanye demohrafycheskykh yzmeneniy na pensyonnyuyu systemu Ukrainy [Influence of demographic changes on the pension system of Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika - Demography and social economy*, 1 (21), 97-107 [in Russian]. doi: <https://doi.org/10.15407/dse2014.01.097>

8. Cheren'ko, L.M. (2016). Systema sotsialnoi pidtrymky v Ukraini: nemynuchist reform ta otsinka perspektyv [System of social support in Ukraine: inevitability of reforms and estimation of prospects]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika - Demography and social economy*, 2 (27), 130-142. [in Ukrainian]. doi: <https://doi.org/10.15407/dse2016.02.130>
9. Cheren'ko, L.M. (2015). Novi formy bidnosti v Ukrayini: osnovni proyavy ta otsinka mashtabiv yavlyshcha [New Forms of Poverty in Ukraine: Key Manifestations and Evaluation of Scale of the Phenomenon]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika - Demography and social economy*, 1 (23), 11-21 [in Ukrainian]. doi: <https://doi.org/10.15407/dse2015.01.011>
10. Shanhina, L., & Yurchyshyn, V. (n.d.). Ctruktura dokhodiv i vytrat domohospodarstv «ne vidchula» kryzy [Structure of income and expenditure «did not feel» of the crisis]. *uceps.org*. Retrieved from: http://www.uceps.org/upload/yurchyshyn_shanhina_ohliad_XII-2009.pdf [in Ukrainian].
11. Mallier, T., & Morris, D. (2003). Earnings trends among older employees in England and Wales, 1972-2001. *Ageing a. society*. Vol.23, 3, 363-374. Cambridge.
12. Tinsley, H.A., Tinsley, D.J., & Croskeys, C.E. (2002). Park usage, social milieu, and psychosocial benefits of park use reported by older urban park users from four ethnic groups. *Leisure sciences*, Vol. 24, 2, 199-218. London.
13. Keating, N., & Otfinowski, P. (2003). Understanding the caring capacity of informal networks of frail seniors: A case for care networks. *Ageing a. society*. Vol. 23, 1, 115-127. Cambridge.
14. Selwyn, N., Gorard, S., Furlong, J., & Madden, L. (2003). Older adults' use of information and communications technology in everyday life. *Ageing a. society*, Vol.23, 5, 561-582. Cambridge.
15. Richards, S. (2000) Bridging the divide: Elders and the assessment process. *Brit. j. of social work*. Vol. 30, 1, 37-49. Oxford.
16. Pensii znizyat, a pensiyni vik «pidvyshchat» dlia kozhnogo druhoho: mozhlyvi naslidky reformy dlia ukraintziv [Pensions will be reduced, and retirement age «will increase» for each other: the possible consequences of reform for Ukrainians]. (n.d.). *market.korupciya.com*. Retrieved from: <http://market.korupciya.com/2017/05/31/pensiyi-znizyat-a-pensiyniy-vik-pidvishhat-dlya-kozhnogo-drugogo-mozhlivi-naslidki-reformi-dlya-ukrayintziv/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 17.07.2017.